

A BIBLIOGRÁFIAI SZÁMBAVÉTEL AKTUÁLIS KÉRDÉSEI AZ USA-BAN

FUSSLER, H. H. – KOCHER, K.: Contemporary issues in bibliographic control, HICKEY, D. J.: Theory of bibliographic control in libraries, HAAS, W. J.: Organizational structures to meet future bibliographic requirements, AVRAM, H. D.: Production, dissemination, and use of bibliographic data tanulmányok alapján, melyek a University of Chicago Könyvtárosképző Intézetének 1977. évi 38. konferenciáján hangzottak el (Library Quarterly, 47. vol. 1977. 3. no. 237–284. p.; 347–369. p.) SZÁNTÓ Péter készített szemlét.

A Chicago-i Egyetem Könyvtárosképző Intézete (University of Chicago Graduate Library School) 1950, 1956 és 1963 után ezúttal (1977) negyedízben szentelte évi konferenciáját a bibliográfiai számbavétel kérdésének. A konferencia programjának bevezető gondolatai a téma aktualitására hívják fel a figyelmet, megállapítva, hogy a bibliográfiai adatok előállításának és kezelésének gyors ütemű koncepcionális változása a könyvtárosok széles körében egyfajta bizonytalansági érzetet kelt mind a jelen helyzetet, mind pedig a jövőt illetően. Általánosan elfogadott nézet, hogy kívánatos, sőt elkerülhetetlen a bibliográfiai számbavétel jelenlegi rendszerének megreformálása.

A BIBLIOGRÁFIAI SZÁMBAVÉTEL MEGVÁLTOZTATÁSÁNAK MOTÍVUMAI

A dokumentumtermés növekedése és ezzel összefüggésben a tudományok fokozódó specifikációja, a szakmai terminológia változása, a különböző információhordozók jelentőségének arányváltozása (pl. az időszak kiadványok számbeli növekedése), a gyarapítási, tárolási, feldolgozási és egyéb költségek emelkedése következtében még a legnagyobb könyvtárak is csupán a dokumentumtermés csökkenő hányadát tudják beszerezni, ezért az erőforrások közös használatát biztosító rendszereket kell kifejleszteni.

A könyvtárak fokozódó kiadásai és állománygyarapodása ellenére számos felhasználói igény kielégítetlen marad. A könyvtári állományok nagy részét alacsony gyakorisággal használják, másfelől egyre nagyobb nehézségbe ütközik az állományhoz gyors, kényelmes és megbízható hozzáférés biztosítása.

A cédulakatalógusok egy sor problémát vetnek fel: a tervezés nehézkessége, a fizikai tartósság, a változások keresztülvitelének költségessége, helyigény, a cédulák téves be-

osztásának nagy valószínűsége, a fenntartás költségessége stb. Számos könyvtár már belenyugodott cédulakatalógusa megszüntetésébe, viszont csak kipróbált, életképes alternatíva esetén hajlandó felszámolni. Jelenleg azonban ilyen nem áll rendelkezésre.

Az amerikai könyvtárakban általánosan használt tárgyszókatalógus (subject catalog) és szakrendi osztályozás (shelf classification) viszonylagos stabilitása szókészlet, struktúra és a könyvek relatív fizikai elhelyezkedése szempontjából nem kompatibilis a terminológia és a tudományterületek viszonyában jelentkező gyors változásokkal.

A jelenlegi könyvtári bibliográfiai rendszerek nem nyújtanak a relevancia meghatározásához elegendő támpontot és minőségileg nem értékelik az irodalmat.

Amint a felsorolásból kitűnik, meglehetősen összetett a motívumrendszer, nem valószínű tehát, hogy egy „optimális” bibliográfiai számbavételi rendszer teljességgel előre specifikálható: olyan rendszert kell kiépíteni, amely a későbbi változtatási igényekkel szemben nyitott, könnyen módosítható.

TÖRTÉNELMI VISSZATEKINTÉS

A bibliográfiai adatok központi előállításának és terjesztésének a története 1953-ra nyúlik vissza, amikor Charles C. JEWETT azt javasolta, hogy a Smithsonian Institution által katalogizált tételekről egységes lemez készüljön közös használatra. Az ezt követő hasonló kísérletek végül a Kongresszusi Könyvtár 1901-ben beinduló központi katalógus-cédula-szolgáltatásához vezettek. Évek során a Kongresszusi Könyvtár lett a legjelentősebb bibliográfiai adatokat készítő intézmény és az 50-es évek végén megkezdte a számítógép könyvtári műveletekre való hasznosítását is: megszületett a MARC-szolgáltatás, a Kongresszusi Könyvtár katalogizálási eredményeinek géppel olvasható formában történő terjesztése a többi könyvtár számára. A központilag előállított rekordok azonban a Kongresszusi Könyvtár saját bibliográfiai feldolgozásának a melléktermékeként álltak elő, saját katalógusainak követelményeivel összhangban, a többi könyvtár ezeket a rekordokat sajátos katalogizálási szabályai szerint módosította. Az USA-nak tehát nincs nemzeti bibliográfiája. A Kongresszusi Könyvtár az idők folyamán többféle katalogizálási szabály szerint állította elő a rekordokat és a fogadó könyvtárak gyakorlata is a katalógus „korától” és más tényezőktől függően változott. A fő törekvés az volt, hogy a katalógus az adott intézményen belül legyen konzisztens.

Ennek ellenére megszületett a központi katalógus (union catalog) gondolata, és 1901-ben a Kongresszusi Könyvtár létrehozta a központi katalógust cédula formában. Ezzel egy sajátos dichotómia jelentkezett: egyfelől az intézményen belüli konzisztenciára, másfelől a központi katalógus egységesítésére való törekvés révén.

Kezdetben a MARC is, akárcsak a cédula-szolgáltatás a Kongresszusi Könyvtár katalogizálási szabályait tükrözte és a többi könyvtár a MARC-rekordokat a helyi katalógushoz igazította. A könyvtári kiadások csökkentésének az igénye azonban a szabványosítást sürgette és a MARC nemzeti szabvánnyá nőtt fel. A Kongresszusi Könyvtár azonban nem katalogizálja a jelenleg publikált valamennyi anyagot, csak jelentős hányadát. Ez azt jelenti, hogy a könyvtáraknak a MARC-on kívül egyéb forrásokra is támaszkodniuk

kell azoknak a dokumentumoknak esetében, amelyeknek kiadási éve vagy nyelve, formája stb. olyan, amelyre a MARC szolgáltatás még nem terjed ki vagy nem is fog. Következésképpen, az egyes könyvtárak egymással átfedő tevékenységet folytatnak a Kongresszusi Könyvtár által nem katalogizált vagy kovertált rekordok előállításakor. A költségek redukálása, azaz a párhuzamos munkák kiiktatása most már nem a központi szétsugárzó szolgáltatás fokozása révén, hanem a bibliográfiai adatok kicserélése által látszik megoldhatónak.

ELÉRKEZVE A MÁHOZ . . .

Ennek a gondolatnak a jegyében született a Council on Library Resources által alapított COMARC (= Cooperative MARC) project, amelynek keretében a Kongresszusi Könyvtár megkapja azokat a könyvekre vonatkozó adatokat, amelyeket más intézmények konvertáltak; ezek közül kiszűri a duplikátumokat; a rekordot a hivatalos katalógussal való behasonlítással naprakészen hozza; végül szalagon közrebocsátja. Így a Kongresszusi Könyvtár állománya retrospektív bibliográfiai adatainak kooperatív együttműködésben való konvertálása valósul meg.

Míg a COMARC a könyvekre vonatkozó adatok nemzeti adatbázisának kiépítési programja, addig a CONSER (=Conversion of Serials) az időszak kiadványoké. Ennek a projectnek az a célja, hogy 200 000–300 000 időszak kiadványból álló adatbázist hozzanak létre kooperatív alapon. A projectben résztvevők az OCLC (Ohio College Library Center) számítógéphálózatát veszik igénybe az on-line bevételre. A bevitt rekordokat a Kongresszusi Könyvtár és a Kanadai Nemzeti Könyvtár „autentizálja” (hozza hivatalos, kiegészített formára). Az ellenőrzött rekordok bekerülnek a MARC-Serials mágnesszalag szolgáltatásba és pl. az OCLC-tagok számára a hálózaton keresztül on-line hozzáférést nyernek.

Az OCLC-n kívül más, ún. „bibliographic utility”^{*} is született. Ilyen a Washington Library Network (WLN), a Bibliographic Automation of Large Library Operations Using a Time-sharing System (BALLOTS) és a Research Libraries Group (RLG). Mindhárom szervezet lehetővé teszi a tagkönyvtárak számára bibliográfiai adatok keresését. Az OCLC és a BALLOTS esetében a kikeresett rekordot a tagkönyvtár on-line módosíthatja, hogy összhangba hozza a helyi katalogizálási követelményekkel. Ha a keresett rekordot nem tartalmazza az adatbázis, akkor az OCLC és BALLOTS hálózati tag beviteli azt az adatbázisba helyi katalogizálási gyakorlatának megfelelő formában. A WLN nem engedi meg a rekord módosítását, csak bizonyos helyi rendeltetésű mezők kiegészítését és mivel egyedül a WLN-nek van gépi „authority-file”-ja^{**} a felsorolt szervezetek közül, a tagkönyvtáraktól csak az annak megfelelő rekordokat fogadja el inputként. Mindhárom rendszer szolgál-

* A Western Interstate Library Coordinating Organization (WILCO) meghatározása szerint a „bibliographic utility” olyan szervezet, amely saját hardware, software és nagy volumenű adatbázisra támaszkodva számítógépes segítséget nyújt számos más könyvtárnak belső feldolgozásához és nyilvános szolgáltatásaihoz.

** Szolgálati katalógus az elfogadott név, cím stb. és keresztutalási adatokról.

tatja az adott tagkönyvtár által módosított rekordokat mágnesszalagon, a BALLOTS és a WLN az egyes könyvtárak rekordjait on-line is nyújtja.

A többi szervezet csak mint a számítógépes szolgáltatások közvetítői funkcionálnak, azaz külső adatbázisokhoz szerveznek hozzáférést, hardware-rel csak a helyi funkció ellátásához rendelkeznek (pl. adatkoncentrátor). Ezeket „service center”-eknek* nevezik, és általában területi jelleggel jönnek létre. Ilyen pl. a New England Library Information Network (NELINET), a Southeastern Library Network (SOLINET), az AMIGOS Bibliographic Council (ABC), a Midwestern Regional Library Network (MIDLNET), a California Library Authority for Systems and Services (CLASS) és a Bibliographic Center for Research (BCR).

Az említett bibliographic utility és bibliographic center típusú szervezetek, valamint egyes nagy könyvtárak, mint pl. a University of Chicago, eredendően saját célra tervezett rendszerei egy körvonalazódó nemzeti rendszer (hálózat) komponenseit adják. A kibontakozó rendszerben a Kongresszusi Könyvtár kiemelt szerepű lesz, amely elsősorban a tervezett NBS (=National Bibliographic Service; Nemzeti Bibliográfiai Szolgáltatás) megvalósításán keresztül realizálódik. A Kongresszusi Könyvtár hagyományos és géppel olvasható formában (off-line és on-line) nyújtja majd valamennyi dokumentumfajtára és nyelvre kiterjedő MARC-rekordjait, a COMARC és CONSER rekordokat, valamint más egyéb nemzeti szervezetektől kapott bibliográfiai, lelőhelyi és authority típusú adatokat.

Az NCLIS (National Commission on Libraries and Information Science; Nemzeti Könyvtár- és Információtudományi Bizottság) 1975. évi jelentésében közreadott Nemzeti Program határozta meg az országos (nemzeti) könyvtári és információs szolgáltatási hálózat alapjait, felvázolva a fő célkitűzéseket. A hálózat struktúrája, az egyes komponensek felelőssége, a hálózat irányítása, finanszírozása és sok más kérdés még tisztázásra vár. Általános azonban az egyetértés abban, hogy a nemzeti hálózat egy disztributív rendszer lesz, amelynek komponenseit távközlési csatornák kapcsolják össze. A rendszer alkotóelemeit képezik majd a földrajzilag az ország különböző részeiben működő intézmények gyűjteményét tükröző bibliográfiai adatbázisok is. A rendszerben minden egyes könyvtár felelős azért, hogy a felhasználó információ, illetve dokumentum iránti igényét kielégítse, függetlenül attól, hogy az információt, illetve a dokumentumot hol tárolják.

JAVASLATOK ÉS KÉRDŐJELEK

A konferencia résztvevői azon túlmenően, hogy áttekintették a bibliográfiai számbavétel múltját, jelenét és a jelenben kirajzolódó jövőjét, néhány javaslatot is tettek, főleg azonban számba vették a nyitott, megoldandó kérdéseket.

A megoldandó kérdések közül néhány:

1. Milyen katalogizálási szabályoknak feleljenek meg a nemzeti forrás rekordok? Milyen eszközökkel biztosítható, hogy a címfejek (manuális katalógus terminológiával), illetve az elérési pontok (gépi katalógus terminológiával) elegendő mértékben konziszen-

* Szintén a WILCO meghatározása szerint.

sek legyenek mind egy adott könyvtár katalógusa, mind pedig egy központi katalógus szempontjából?

2. Hol kapjon helyet és milyen szerkezetű legyen az authority file? Egy központi helyen, vagy több helyen? A helyi, területi vagy a nemzeti sajátosságokat tükrözze?

3. Hol legyen a nemzeti központi katalógus (national union catalog) és a helyi adatbázisok regisztere? Az összes adatbázis bibliográfiai és lelőhelyi adatait tartalmazza, vagy csak egy-egy helyen levő nemzeti központi adatbázishoz eszközölt kiegészítéseket? Legyen-e hard-copy vagy mikrohordozós változatuk?

4. A kérdések (igények) egyik csomóponttól a másikig való átküldése hogyan valósítható meg, amikor a jelenlegi rendszer különböző információkereső nyelveket és információkereső rendszereket használ?

5. Jelenleg folyamatban van az Angol-amerikai Katalogizálási Szabályok revíziója, amely hatással lesz a jövő rendszereire. De vajon szükség van-e egyáltalán e szabályokra akkor, amikor az ország nemzetközi együttműködése lényegesen szélesebb körű az angolul beszélő országoknál?

6. A társadalmi igény jobb kielégítését szolgálja-e a bibliográfiai információ áruként kezelése?

7. Ki a bibliográfiai információ tulajdonosa?

Sok még a nyitott és nehéz kérdés. De megválaszolásukra országos szakmai összefogás van kibontakozóban. Ennek egyik megnyilvánulásaként értékelhető az ismertetett konferencia is.

ALAPKÖLETÉTELI ÜNNEPSÉG zajlott le Freibergben (NDK) 1977. november 29-én. A Bányászati Akadémia új könyvtárépületet kap. Különösen örvendetes ez számunkra, hiszen az Akadémia Könyvtárának két jelentős magyarországi könyvtárral is kapcsolata van: Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára, Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára. A könyvtárak közötti kapcsolat bizonyára a jövőben is nagy lehetőségeket kínál, az együttműködés továbbra is sokoldalúan és tudományos haszonnal valósítható meg.

(Dr. Hiller István útijelentéséből)